

İlknur Ural

<http://orcid.org/0000-0002-2396-1766>

Presidency of Religious Affairs, ilknurural84@hotmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Ural, İ. (2024). Kur'an-ı Kerim'deki Muhsin Kavramının Bazı Kavramlarla Münasebeti. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (4). 2480-2496.

Kur'an-ı Kerim'deki Muhsin Kavramının Bazı Kavramlarla Münasebeti*

Öz

Kur'an'ın kilit kavramlarından birisi olan ihsan, Cibril hadisinin de etkisiyle İslam ahlakında önemli bir yere sahip olmuştur. İhsan en genel ifadeyle, "iyilikte bulunmak ve yaptığını en güzel bir şekilde yapmaktır." Muhsin ise iyilikte bulunan, yaptığı her işi layıkıyla yerine getiren ve bu tavrını da "Allah'ı görüyormuş" bilinciyle gerçekleştiren kimsedir. Kur'an'ın önemle üzerinde durduğu bu kavrama, ayetlerde müslim, mümin, sâbir, müttaki, sâlih ve muhlis kimseler eşlik etmektedir. Yüce Kelâm'ın muhsin kavramına atfetmiş olduğu önem, onun daha iyi anlaşılması gerçeğini de gözler önüne sermektedir. Bundan dolayı, bu çalışmada, muhsin kimselerin anlamsal olarak aralarında bir benzerlik olduğu düşünülen müttaki ve sâlih kimselerle münasebeti ortaya konulmuştur. Çalışmamız kapsamı gereği muhsin kimselerin özelliklerinden sayılabilecek sâbir ve muhlis vasıfları da değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bununla birlikte teslimiyette ve imanda bir kemal noktası olan muhsinliğin müslim ve mümin kimselerle ilişkisi de izah edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamıza, ihsan kavramının çeşitli açılardan analizi yapılarak başlanmıştır. Araştırma, çalışmanın temel kavramı olarak kabul edilen muhsin isminin ve münasebetli olduğu diğer kavramların anlamsal karşılıkları izah edilerek devam etmiş, son olarak da elde edilen veriler ışığında, muhsin kavramının kendisine eşlik eden vasıflarla münasebeti ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Ayet, Kavram, İhsan, Muhsin

The Concept of Muhsin in the Qur'an and Its Relation to Other Key Terms

Abstract

Ihsan, one of the core concepts of the Qur'an, has been attributed significant importance in Islamic ethics, particularly under the influence of the Hadith of Jibril. In its broadest sense, ihsan is defined as "performing acts of goodness and perfecting actions in the best possible way." A muhsin is understood as one who performs good deeds, fulfills responsibilities with utmost excellence, and

*Bu çalışma yazarın "Kur'an-ı Kerim'deki Muhsin Kavramının Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri Bağlamında Değerlendirilmesi" adlı Yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

conducts actions with the consciousness of “as if seeing Allah.” In the Qur’an, this concept is frequently emphasized alongside other figures such as the muslim, mumın, sabir, muttaqi, salih, and mukhlis individuals. The emphasis placed on the concept of muhsin in the Qur’an underscores the necessity for a deeper understanding of it. Consequently, in this study, the relationship between muhsin individuals and muttaqi and salih figures, with whom semantic similarities are thought to exist, has been examined. Moreover, the traits of sabir and mukhlis, which may be considered characteristics of muhsin individuals, have also been evaluated due to the scope of the study. Furthermore, the connection between the perfection of submission and faith, embodied in the muhsin, and the muslim and mumın individuals has been attempted to be explained. The study is initiated with an analysis of the concept of ihsan from various perspectives. It is then continued by explaining the semantic meanings of the term muhsin and other related concepts. Finally, in light of the gathered data, an attempt has been made to elucidate the relationship between the muhsin and the qualities that accompany it.

Keywords: Qur’an, Verse, Concept, Ihsan, Muhsin

Giriş

İhsan, İslam düşüncesinde önemli bir konuma sahip olan bir kavramdır. Sınırları Kur’an-ı Kerim, hadis-i şerifler ve özellikle de Cibril hadisi bağlamında çizilen bu kavram, insanın ahlaki olgunluğunu en iyi temsil eden bir yaşam tarzıdır. Her açıdan iyilik ve güzelliğin sembolü olan ihsan, Allah nezdinde övülmüş ve değer bulmuş bir ahlak modelidir. Yüce Allah İlahi Kelâm’da muhsinlerin vasıflarına muhtelif ayetlerde değinmiş, bununla birlikte muhsinlik mertebesine erişen kulları sevdiğinden, onlarla beraber olduğundan ve onlara vadettiği mükafatlardan da söz etmiştir. Bundan ötürü bu çalışma muhsinlerin vasıflarını belirlemek ve sürecin detaylarına ulaşabilmek açısından önem arz etmektedir. Öneme binaen ortaya koymuş olduğumuz bu çalışmanın temel amacı, muhsinleri her yönüyle anlaşılır kılmak ve bu vesileyle vahyin muhataplarına olumlu yönde ışık tutmak olmuştur. Çalışmaya kavram analizleriyle başlanmış ve araştırmanın amacına binaen her bir kavram tek tek değerlendirilmiştir. Bu tahliller neticesinde kavramlar arası münasebet ortaya konmuş, böylelikle de muhsin kavramının karşılamış olduğu anlam ön plâna çıkarılmıştır. İhsan ve muhsin kavramlarının anlam sahası üzerine gerçekleştirilmiş çalışmalar olmasına karşın muhsin kavramının benzer kavramlarla münasebetinin ortaya konduğu bir çalışma olması hasebiyle araştırmamız özgün bir boyut kazanmıştır.

1. İhsan ve Muhsin Kavramları

1.1. İhsan Kavramı

1.1.1. İhsan Kavramının Lügat Anlamı

H-s-n kökünden mazi bir fiil olan ha-su-ne (حسن) “قد حسن الشيء” cümlesinde “Şey güzel oldu” (Cevherî, 1404, V, s. 2099) ” حسن الشيء فهو حسن ” cümlesinde ise “Şey güzel oldu,

dolayısıyla o güzeldir.” (Halil b. Ahmed, ty., I, s. 318) şeklinde ifade edilir. *Husn* ise *h-s-n* kökünden türeyen bir mastar olup “çirkin oldu” anlamındaki *kubh* (قبح) kelimesinin zıddıdır (İbn Manzur, 1405; Cevherî, 1404; Zebîdî, 1421). Aynı zamanda *husn*; “Hoşa giden ve arzu edilen her şeyi ifade eden bir kelime olup üç çeşittir. Birincisi; akıl tarafından güzel kabul edilen şeyler; ikincisi; heva ve arzu tarafından güzel kabul edilen şeyler; üçüncüsü ise duyular tarafından güzel kabul edilen şeylerdir.” (İsfahânî, ty., I, s. 155). *H-s-n* kökünden if’âl vezninde bir mastar olup kötülük etme (الاساءة) kelimesinin zıddı (Ezheri, 1384; Zebîdî, 1421; İbn Manzur, 1405) olan *ihsan* (احسان) kavramı için şu tanımlara yer verilmiştir:

“*İhsan*, (أحسن يُحسِن) fiilinden mastardır. İki manada kullanılır. Birincisi, *bizatihi teaddi etmesi* (fiilin geçişli olması), *kişinin*; ‘(احسنت كذا) *Filana işi güzel yaptım*’ yani onu mükemmel yaptım, demesi buna örnektir. İkinci anlamı ise, *bir harf-i cer ile teaddi etmesidir*. Bu da ‘(احسنت الى فلان): *Filana ihsanda bulundum*’ demek gibidir. Yani ben ona, kendisine yararlı olacak şeyler yaptım, demektir.” (Kurtubî, 1427, XII, s. 413). Râgıb el-İsfahânî de (ö. 502/1108) *ihsan* kavramı için benzer tanımı yapmış ve o, ilaveten yaptığını güzel yapmak manasını *ilim* ve *amel* ile örneklendirmiştir. (İsfahânî, ty.) *İhsan* kavramı Elmalılı Hamdi Yazır’a göre (1878-1942) iki şekilde anlaşılır. Bunlardan birincisi, bir şeyi güzel yapmak; ikincisi ise başkasına iyilikte bulunmaktır (Yazır, ty.)

İhsan kavramı aralarında yakın bir anlam ilişkisi olan *in’am* ve *adalet* kavramından şu şekilde ayrılmıştır: “*İhsan kişinin kendisine ve kendisi dışındakilere olan bir iyilik iken in’am sadece başkalarına yapılan iyiliktir.*” (İbn Manzur, 1405, XIII, s. 117; Zebîdî, 1421, XXXIV, s. 421). Dolayısıyla *ihsan* kelimesi, *in’am* kelimesinden daha genel (İsfahani, ty.) kabul edilmiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ* “*İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz.*” (İsra/7) *İhsan* ile *adalet* kavramları arasındaki farka gelince, *adalet*; bir husustaki olması gereken hak iken *ihsan*, o haktan fazlasıdır. Bundan dolayı *ihsan*, *adaletten* daha güzel bir hâl olarak görülmüştür (İsfahânî, ty.). Netice itibarıyla yapılan bir işin *ihsan* mertebesine ulaşabilmesi için hem bu işin nasıl yapılması gerektiği bilgisine vakıf olunmalı hem de bu iş eyleme dönüştüğünde en güzeliyle karşılık bulmalıdır. Nitekim Hz. Ali’nin (ö. 40/661) “*İnsanlar işlerini ihsanla yapmalarına göre değer kazanır.*” sözüyle kastedilen de budur (Çağrı, 2000, XXI, s. 544).

1.1.2. İhsan Kavramının Terim Anlamı

İhsan kavramı terim olarak, “*İyi, cömert, hoşgörülü, affeden, merhametli, nazik olma, bencil olmama*” (Mevdûdî, 2003, III, s. 52) gibi anlamları da içinde barındırmakla birlikte “*dini ve ahlaki bir kavram olarak ihsan, hayırlı bir işi bilerek ve en iyi şekilde yapma, Allah’a ihlasla*

ibadet etme, başkalarına hak ettiklerinden daha fazlasını verme” (Karaman ve diğr., 2020, IV, s. 434) gibi anlamları da ihtiva etmektedir.

“İbadeti sağlam ve güzel yapmak, gerçek kulluk hâlini ve Rabbinin azametini müşahede etmek” (İbn Acîbe, 2011, III, s. 34) gibi manaları da ifade eden ihsanı, Seyyid Şerif Cürçânî (ö. 816/1413) Cibril hadisi bağlamında ele almış ve bu kavramı “Allah’ı görüyormuş gibi ibadet etmek” şeklinde yorumlamıştır (Cürçânî, ty.).

“İhsanın hakikati, ameli layık-ı vechiyle yapmaktır ki bu da ameli hem ‘zâtî’ hem de vasfî’ itibarıyla güzel yapmaktır. Nitekim Hz. Peygamber ihsan’ı, ‘Allah’ı görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen o’nu görmüyorsan da o seni görüyor.’ buyurarak açıklamıştır.” (Bursevî, 1439, I, s. 209). Ebüssuûd Efendi de (ö. 982/1574) ihsanı, *“Emredilen işleri layık-ı vechiyle yerine getirmektir.”* (Ebüssuûd, ty., V, s. 136) şeklinde tanımlarken bunun da ancak kemiyet ve keyfiyet yönüyle olabileceğini ifade etmektedir. (Ebüssuûd, ty.). Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) tâati kemiyet ve keyfiyet açısından çoğaltmayı ihsan olarak kabul ederken, bu hakikatin kişinin kendisine bir iyilik olduğunun da altını çizmiştir (Râzî, 1401) Bu yönüyle sözü geçen tanım bu kavrama farklı bir boyut kazandırmıştır. İhsan kavramını farklı bir açıdan değerlendirmeye tabi tutan Mâtürîdî’ye (ö. 333/944) göre bu kavram kendisini üç sahada göstermektedir. Birincisi; kulun Allah ile olan bağı neticesinde ortaya çıkan ihsandır ki bu, tâatlerine Allah’ı görüyormuş gibi yön vermektir. İkincisi; sosyal ilişkilerde kendisini göstermektedir ki kendisi için sevdiği şeyleri başkası için de sevmektir. Üçüncüsü ise insanların başlarına gelen imtihanlardır ki bunlara sabredilirse neticesinde rahmet yani ihsan gerçekleşir. (Mâtürîdî, 2006). Elmalılı Hamdi Yazır’a göre ihsan, zatında güzel olan bir ameli yine güzel olarak yerine getirmektir. Ona göre, amelin iç yüzündeki güzellik ancak dış yüzüyle de güzelleştirilirse ihsan gerçekleştirilmiş olur (Yazır, ty.). İhsan, Cibril hadisinde Hz. Peygamber’in tanımlamasından yola çıkılarak yaptığı bir işi Allah’ı görür gibi yerine getirmek şuuru neticesinde kişinin Rabbine karşı derin saygı bilincinin oluşması ve bunu hayata geçirmesidir (Yüce, 2013).

Bu açıklamalar ışığında ihsan kavramının, *hilm* erdeminin bir yansıması olarak mutlak manada bir iyiliği temsil ettiğini ve ibadetlerdeki hem niceliksel hem de niteliksel artışları ifade ettiğini belirtmek yerinde olacaktır. Bu bağlamda, ibadetlerdeki artışın bazen Allah’a olan derin bağlılıktan kaynaklanan nafil ibadetler şeklinde tezahür ettiğini bazen de zatında güzel olan bir ibadeti ya da eylemi onu daha da güzel ve değerli kılacak niteliklerle icra etmek anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Hakkıyla yapmak olarak tanımladığımız bu bilinç Allah’a karşı olan kulluk görevimizde düşünülebileceği gibi tüm mahlukata karşı sergilediğimiz tavırlarda da temel bir hareket noktası olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla ihsan kavramı, bireyin hem Allah’a

olan bağıllığını derinleştiren hem de sosyal ilişkilerinde ve günlük yaşantısında üstün ahlaki değerleri yansıtmayı sağlayan kapsamlı bir erdemdir. Bu erdemın İslam ahlakında merkezi bir yer tutması bireyin manevi ve toplumsal uyumu açısından son derece önemlidir.

Lügat manası başkasına iyilikte bulunmak ve yaptığını güzel yapmak olan *ihsan* kavramı ıstılah manasında Cibril hadisinin etkisiyle geniş bir anlam sahasına sahip olmuştur. Bu cihetten bakıldığında birçok ifadenin hareket noktasını Cibril hadisi olarak görmekteyiz. İhsan bir yönüyle zatı itibarıyla güzel olan şeyleri Allah'ı görüyor gibi yapmak şuurudur. Bu bilinçle gerçekleştirilen her eylemin açılımı, en güzeli yakalama gayretidir. Bu sebepten ötürü hep daha güzelini hedefleyen kul için ihsan ahlakı ve bunun pratikteki tezahürü, onun anlam sahasını daha geniş ve zengin tutmaktadır. Bunun neticesinde de ihsan şuurunun sınırları tam olarak çizilememiştir. Zira o, içerisinde hep en güzeli ve en iyiyi barındıran ahlaki bir erdemdir. En iyinin kişiye, zamana, mekâna ve şartlara göre değişebileceği düşünüldüğünde, ihsanda bulunan kimseler, yaptıkları ile yetinmeyecek ve hep en iyiyi arama ve gerçekleştirme çabasına gireceklerdir. Bu minvalde de daire hep geniş tutulacak ve ihsan zengin bir muhtevanın sahibi olacaktır. Bu açıdan bakıldığında farklı yaklaşımların yerinde olduğu ve bu durumun ihsan kavramının anlam alanını genişlettiğini ifade edebiliriz.

İhsan, insanın hayatını şuurulu bir şekilde idame ettirmesi çabasındır. Yaratıcının her daim huzurunda olduğu bilinciyle yaşama tavrıdır. Böyle bir idrak seviyesine ulaşmış insan, bir yandan fıtrattaki güzelliği tekrar yakalarken aynı zamanda dinamik bir kimliğe de bürünmüş olacaktır. Netice itibarıyla ihsan üzere yaşamak, aslında kulun Rabbi tarafından tanımlanan insanın en güzel şekilde yaratılması (Tin/4) gerçeğini de bir nevi devam ettirme çabasındır.

1.1.3. İhsan Kavramının Kur'an-ı Kerim'de Kullanımı

İhsan kavramının Kur'an'ın önemle üzerinde durduğu anahtar kavramlardan biri olması sebebiyle ayetlerde hangi anlamlarda kullanıldığını tespit etmeye çalışacağız.

H-s-n kökünün türevleri Kur'an-ı Kerim'de 194 yerde geçmektedir. Aynı kökten türeyen ve if'âl babında bir fiil olan "ah-se-ne" ve onun farklı formları Kur'an'da 21 defa, bu fiilin mastarı olan "ihsan" ise 12 defa geçmektedir (Abdülbâki, 1364). *İhsan* kavramı Kur'an-ı Kerim'de yetmişden fazla ayette hem Allah hem de insanlara izafe edilerek mastar, fiil ve isim olarak geçmektedir. Bu ayetlerin bazılarının da başkasına iyilik etmek, bazılarında yaptığı işi güzel yapmak şeklinde mutlak bir manada kullanılmıştır (Çağrı, 2000). Şimdi Allah'a ve insanlara nisbet edilen ihsan kavramını örnek ayetlerde görmeye çalışalım:

1. Allah'a Nisbet Edilen İhsan ile ilgili Ayet Örnekleri:

- Allah'ın mükemmel bir yaratıcı olması manasında ihsan:

وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوْرَكُمْ (Secde/7) “O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı...” (Secde/7) وَالَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ “(Allah) sizi şekillendirdi ve şeklinizi de güzel yaptı...” (Mü’min/ 64; Teğâbün/3) gibi ayetlerde Allah’ın kusursuz yaratıcılığına vurgu yapılmıştır.

- Allah’ın lütufkâr oluşu manasında ihsan:

وَقَدْ ...Allah’ın sana iyilik yaptığı gibi, sen de iyilik yap...” (Kasas/77) وَأَحْسِنُ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ “...Doğrusu Rabbim bana (çok şey) lütfetti. Çünkü beni zindandan çıkardı...” (Yusuf/100) gibi ayetlerde Allah’ın lütfu kastedilmiştir.

- Allah’ın cömert oluşu manasında ihsan:

...Allah, gerçekten ona güzel bir rızık ihsan etmiş!” (Talâk/11) فَذُ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا Allah’ın keremi kastedilmiştir.

Sözü geçen ayetlerde *ihsan* kavramı Allah’a nisbet edilmiş olup bu kavram ile onun “kusursuz yaratıcılığına, lütfuna ve cömertliğine” vurgu yapılmıştır.

2. İnsana Nisbet Edilen İhsan ile ilgili Ayet Örnekleri:

- İyilik etmek ve güzel davranmak manasında ihsan:

قُلْ تَعَالَوْا أَنلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِأَلْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا “De ki: Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya iyi davranın...” (En’âm/151) الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ “Onlar yaralandıktan sonra Allah’ın ve peygamberinin davetine uyan kimselerdir. Onlardan güzel davranıp iyilik edenlere ve Allah’a karşı gelmekten sakınanlara büyük bir mükâfat vardır.” (Âl-i İmrân/172)

- İyi ve güzel bir iş yapmak manasında ihsan:

لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْاِحْسَنَى وَزِيَادَةً “Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de fazlası vardır.” (Yûnus/26) إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا “Gerçek şu ki, iman edip iyi işler yapanlara gelince, elbette biz iyi iş yapanların ecrini zayi etmeyiz.” (Kehf/30)

- Yapılan bir ameli, bir işi, en iyi bir şekilde yapmak manasında ihsan:

ثُمَّ اتَّقُوا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقُوا وَاحْسَنُوا “...Hem günahlardan sakınıp hem en iyiyi yapmaya çalıştıkları takdirde daha önce yiyip içtiklerinden ötürü bir günah yoktur...” (Mâide/93)

Buraya kadar vermiş olduğumuz örneklerden insana nisbet edilen *ihsan* kavramının sözlük anlamına paralel olarak ayetlere yansıdığını görmekteyiz. Netice olarak ayetlerde *ihsan* kavramı insan için kullanıldığında ‘iyilik etmek, güzel davranışta bulunmak ve yaptığını en güzel bir biçimde yapmak’ anlamlarında yer almaktadır.

1.2. Muhsin Kavramı

1.2.1. Muhsin'in Tanımı

Muhsin (محسن); *h-s-n* kökünden if'âl vezninde bir ism-i fâ'ildir. Kur'an-ı Kerim'de "محسن" şeklinde 4 yerde, "محسنون" şeklinde bir yerde, "محسنين" şeklinde bir yerde, "المحسنين" şeklinde 32 yerde, "المحسنات" şeklinde de bir yerde olmak üzere toplamda 39 defa geçmiştir (Abdülbâki, 1364). Muhsin kelimesinin ihsan mastarından türeyen bir ism-i fâ'il olduğu genel olarak kabul edilse de bazı alimlerin bu hususta ihtilaf ettikleri ve bu ismin "hüsün" ve "ihsan" mastarından türemiş bir isim olduğu yönünde görüşleri de vardır. Buna göre bu ismin hüsün mastarından türemiştir diyenlere göre manası; ihsanda bulunmanın güzel bir davranış olduğu düşüncesiyle başkalarına faydalı olan kişiler, ihsan mastarından türemiş olduğunu savunanlara göre ise bu kelime; güzel olan bir fiili ihsan üzere yapan kişileri ifade eder (Râzî, 1401). Yapılan bu açıklamadan sonra *muhsin* kavramının karşılamış olduğu anlamları ifade edebiliriz: Muhsin, en sade tanımıyla ihsan fiilini gerçekleştiren kimsedir (Râzî, 1401). Yani muhsin, kötülük yapmayan, bununla birlikte zatında ve Allah katında kötü olanı da yapmayan, güzel amel sahibi olan ve büyük günahlardan kaçınan kimsedir (Râzî, 1401). Bu güzel amellerin sahibi, bunların neticesinde en güzel şekilde mükafatlandırılacağı için aslında kendisine de iyilik yapandır (Râzî, 1401). Muhsin, sahil bir imana sahip olan, kendisini yönetebilmeyi bilen, farzlara rağbet eden ve Müslümanlara zararı bulunmayan kimsedir (Kurtubî, 1427; Bursevî, 1439). Yine muhsin, Allah'ı görüyor gibi kulluk edendir. Nitekim kendisi onu görmese de Yüce Allah onu görmektedir (Kurtubî, 1427). Muhsin, özü itibarıyla güzel olan ve dinin teşvik ettiği amelleri yapan kimsedir (Bursevî, 1439). Tüm amelleri olması gerektiği şekliyle yapana da muhsin denmektedir (Bursevî, 1439). İyilik yapmayı kendisi için bir huy edinmiş, düşüncesi güzel olan ve işini itkan ile yapan kimseye de muhsin denir (İbn Acîbe, 2011). Muhsin, iyilikler yapıp kötülükleri terk eden veyahut da sâlih amelde bulunan, bunu da layık-ı vechiyle yapan kimsedir. (Ebüssuûd, ty.). Muhsin, düşüncesi de ameli de güzel olan, veyahut da bütün işlerini ihsan üzere gerçekleştirmeyi huy edinen kimsedir (Ebüssuûd, ty.). Muhsin; hasenatı ifa seyyiatı terk eden, ibadetlerini Cenab-ı Hakk'ın huzuru izzetinde bulunuyormuş gibi gerçekleştiren, böylelikle de akidelerini ve amellerini güzelce yerine getiren kimsedir (Bilmen, ty.) Muhsinler aynı zamanda nefislerine güzel muamele yapan, başkalarının hak ve hukukunu gözetken ve iyilikte bulunmak isteyen kimselerdir (Bilmen, ty.) Onlar, her hususta ihsan üzere davranmayı alışkanlık etmiş kişilerdir (Bilmen, ty.). Muhsin; iyilik ve güzellik yapan, güzel hareket eden, iyilik seven ve işini Allah için güzel yapandır (Yazır, ty.). Muhsin; iyi niyet ve güzel amel sahibi olan, yaptığı her işi en iyi şekliyle yapmayı huy edinen ve Allah'ı görüyormuş gibi kendisini onun huzurunda bilen kimsedir (Yazır, ty.). Muhsin; Kur'an'da beyan edildiği üzere amelde ihsan yapan, dinin

emir ve yasaklarını hassasiyetle yerine getiren, böylelikle Yüce Allah'ın rızasına uygun amellerde bulunup, yaptığının da hakkını verendir (Yazır, ty.). Farklı yaklaşımlarla ifade etmeye çalıştığımız muhsinleri genel olarak; güzel işler yapan, yaptığı işleri de en güzel şekilde ve inkitaya uğratmadan yapan, bunu da hayatının bir düsturu olarak kabul eden kimse olarak düşünebiliriz. Muhsinlik vasfı kişinin ubudiyet dairesinin en önemli bir merhalesi olup kulun Allah'a olan yakınlığını ve hassasiyet bilincini ifade eder. Yine bu vasfı, sosyal bir varlık olan insanın hayatının her safhasında kuşandığı dikkatin ve rikkatin de adıdır. Bu açıdan muhsinler, hem Allah-kul hem de toplum-insan açısından kendisini en iyi şekilde ifade edebilen, bulunduğu konumun hakkını veren ve en önemlisi de bu hususta kendisini yönetebilen kimselerdir.

1.2.2. Kur'an-ı Kerim'deki Muhsin Kavramının Bazı Kavramlarla Münasebeti

1.2.2.1. Mümin (مؤمن)

Emn (الامن) ve *eman* (الامان) “*Nefsin mutmain olması, korkunun giderilmesi*” (İsfahânî, ty., I, s. 32) gibi manalara gelmektedir. *İman* (الايمن) ise bu köklerden türemiş if'âl vezninde bir mastardır. (Yazır, ty.) “*Kalp ile tasdik*” (Cürçânî, ty., s. 37) ya da başka bir deyişle bir kişinin söylediği sözü tasdik etmek yani gerçekliğini kabul etmek (Âsım Efendi, 2014) gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise iman, Hz. Peygamber'in getirdiği şeriata uymak; kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve organlarla amel ederek Hakk'a boyun eğmek; doğru söz söylemek ve sâlih amelde bulunmaktır (İsfahânî, ty.) İman dille ikrar ve amel ile onu doğrulamak olduğundan Allah korkusu da imanın kapsamına girmektedir.(Taberî, 1415). Mümin ise; iman sahibi, yani bir şeyi hem sözüyle ikrar eden hem de ameliyle doğrulayan (Taberî, 1415) kimsedir. Kur'an-ı Kerim'de müminler için “*İman edenler ancak, Allah'a ve peygamberine inanan, sonra şüpheye düşmeyen...*” (Hucurât/15) kimseler olarak bahsedilmektedir. Bu açıklamalardan sonra mümin ve muhsin kimselerin gerek bazı ayetlerde birlikte zikredilmesinden gerekse ayetler arasındaki siyak-sibak ilişkisinden, aralarında bir münasebetin olduğunu ifade edebiliriz. Konuya ilişkin yorumlar ise şu şekildedir:

“*İman edip sâlih ameller işleyenlere; Allah'a karşı gelmekten sakındıkları, iman ettikleri ve sâlih amel işledikleri, sonra Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iman ettikleri, sonra yine Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iyilik ettikleri takdirde, daha önce tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur. Allah iyilik edenleri sever.*” (Mâide/93) ayetinde konumuzla ilişkili olan iman eden ve ihsan sahiplerinin birlikte zikredildiğini görmekteyiz. Bununla birlikte ilgili ayet hakkında, müttaki muhsin kimsenin, sâlih amel işleyen mümin müttakiden daha faziletli olduğu düşüncesinde olanlar olduğu gibi (Kurtubî, 1427) ilgili ayetteki vasıfları sergileyenlerin muhsin olabileceği görüşünü beyan edenler de olmuştur. (Beyzâvî, 1421).

“İşte biz iyilik yapanları böyle mükafatlandırırız. Çünkü o, bizim mümin kullarımızdandı.” (Sâffât/80-81) Nuh Peygamber’den bahseden ilgili ayetlerde önce onun muhsin oluşuna sonra ise müminlik vasfına değinilmiştir. İlgili ayete göre onun muhsin oluşu, mümin bir kul olmasından ötürüdür (Zemahşerî, 1430).

Sunmuş olduğumuz yaklaşımlardan hareketle *muhsin* ve *mümin* kavramları arasındaki ilişkinin iki açıdan ele alındığını görmekteyiz. Birinci açıdan değerlendirildiğinde bir kulun muhsinlik mertebesine erişebilmesinin temelinde mümin olma vasfının bulunduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda muhsin olan kişilerin aynı zamanda mümin oldukları anlaşılmaktadır. İkinci açıdan bakıldığında ise muhsinliğin müminlikten daha üstün ve yüce bir merteye olduğu görülmektedir. Dolayısıyla muhsinlik, kulluk serüveninde, müminlik temelinde yükselen en yüksek makamlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu itibarla muhsin, iman esaslarına dayanan ve esasları aşarak daha derin bir bilinç ve ihsan seviyesine ulaşan bireyi tanımlamaktadır. Bu durum, muhsinlik makamının iman etmenin yanında, iman gerekliliklerini de en güzel şekilde yerine getiren ahlaki ve manevi üstünlüğe sahip bir merteye olduğunu göstermektedir.

1.2.2.2. Müslim (مسلم)

S-l-m kökünden if’âl vezninde bir mastar olan *İslam* (اسلام); Râzî’ye göre lügatte üç manaya karşılık gelmektedir. Bunlar; itaat ve boyun eğmek, sulha kavuşmak ve Allah’a karşı ihlaslı olmaktır. (Râzî, 1401) Terim olarak ise İslam; Kalbe yerleşmemiş bir imana rağmen dil ile ikrar etmek yani barış ortamına girmektir (Zemahşerî, 1430). İslam, Hz. Peygamber’in tebliğde bulunduğu şeylere itaat ve boyun eğmek, (Cürcânî, ty.) şirik bulaştırmamak yani varlığını sadece Allah’a adanmak (Mâtürîdî, 2006) gibi manalara da karşılık gelmektedir. Ayrıca “İslam kelimesi mutlak olarak dile getirildiğinde ise iman ve itikadı ifade eder.” (Râzî, 1401, IV, s. 65). Müslim ise, tam bir teslimiyet sahibi olan ve bunu inancının bir gereği olarak yerine getiren kişidir (Sinanoğlu, 2000). Müslim kimselerin muhsinlerle arasındaki ilişkiye gelince onu şu ayetle izah etmek yerinde olacaktır:

“Hayır, öyle değil! Kim ‘ihsan’ derecesine yükselerek özünü Allah’a teslim ederse, onun mükâfatı Rabbinin katındadır.” (Bakara/112) Râzî’ye göre ilgili ayetteki ‘kişinin kendini yalnızca Allah’a teslim etmesi’ anlamına gelen “مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ” kısmı ile “وَهُوَ مُحْسِنٌ” detayının birlikte zikredilmesinin sebebi bu teslimiyetin “güzel bir fiille” yerine getirilmesinin gerekliliğinden kaynaklanmaktadır (Râzî, 1401). Buna benzer bir ifade ise Elmalılı Hamdi Yazır’dan gelmektedir. Ona göre yüzünü kim lekeden salim tutarsa, nefsinin şirkten temizlerse ve özünü muhsin tutarak yani “Allah’ın huzurundaymış gibi” ibadetlerini her yönüyle güzel yaparsa ayetteki ecre sahip olacaktır. Bu ifadeyle Elmalılı, ihsanı İslâm’ın kemali olarak kabul

etmektedir (Yazır, ty.). Bu yaklaşımlar çerçevesinde, müslim terimi, Allah'a ihlasla boyun eğen kişiyi tanımlarken, muhsin terimi, bu teslimiyetin en üstün ve en mükemmel hâlini sergileyen bireyi ifade etmektedir. Müslim, İslam'ın temel ilkelerini kabul edip uygulayan kimse olarak anlaşılırken muhsin, bu ilkeleri en yüksek düzeyde içselleştirip hayata geçiren kişidir. Bu itibarla muhsinlik, İslam'ın sunduğu en güzel ve en hakikatli mertebe olarak kabul edilir.

1.2.2.3. Sâbir (صابر)

S-b-r kökünden bir mastar olan ve tahammülsüzlüğün (جزع) zıddı (Fîrûzâbâdî, 1426) olarak tanımlanan *sabr* (صبر) kelimesi lügatte; hapsetmek, (İbn Manzur, 1405; Zebîdî, 1421) sıkıntıda tutmak, (İsfahânî, ty.) kontrol etmek ve bağlamak (Mevdûdî, 2003) gibi manalara karşılık gelmektedir. O hâlde sabır için, tahammüllü olmak, sebatkâr davranmak ve dayanıklılık göstermek şeklindeki bir tavır hâlidir denebilir (Izutsu, 2019). Terim olarak sabır ise, aklın ve dinin emrettiği şekilde nefse mâni olmaktır (İsfahânî, ty.). Sâbir ise, musibet ve olaylar karşısında sakinliğini koruyan ve tahammül sahibi olan kimseye (Âsım Efendi, 2014) dendiği gibi, tâatlerini yerine getirmek ve masiyetten uzak durmak hususunda sabreden, (Zemahşerî, 1430) kimseye de denmektedir. İzahını yapmaya çalıştığımız sâbir yani sabreden ile muhsin arasındaki irtibatı şu ayeti baz alarak ortaya koymaya çalışalım:

“...Çünkü kim kötülükten sakınır ve sabrederse, şüphesiz Allah iyilik yapanların mükâfatını zayi etmez, dedi.” (Yûsuf/90) İlgili ayette ittika ve sabır kavramları zikredildikten sonra, Allah'ın, muhsinlerin mükafatını zayi etmeyeceği müjdesi verilmektedir. İlgili ayetteki akış, sabreden kimselerin muhsinlerle çok yakın bir münasebeti olduğunu bizlere göstermektedir. Bu minvalde değerlendirildiğinde ayetteki sakınma ve sabır tavrını sergileyen kimseler güzel davranmış olmaktadır (Mâtürîdî, 2006). Bir başka yoruma göre ise, sözü geçen ayette ittika ve sabır sahiplerinden bahsedildikten sonra, zamir kullanılmayıp muhsinler açıkça zikredilmiştir. Bunun sebebi ise ihsan sahiplerinin hem sâbirleri hem de müttakileri kapsamasıdır (Zemahşerî, 1430; Beyzâvî, 1421; Neseфі, 2003). Benzer bir münasebete ise Hud suresi 115. ayette rastlamaktayız. İlgili ayette Allahu Teala, Hz. Peygamber'e sabırlı olmasını öğütledikten sonra muhsinlerin ecrini zayi etmeyeceğini bildirmektedir. Böylelikle bu ayet, sabrın ihsan dairesinden ahlaki bir erdem olduğunu belirtmektedir (Beyzâvî, 1421). Sabır, her neye karşı olursa olsun güçlü bir iradenin ve tahammülün adıdır. Bu itibarla sâbirler dikkatli ve kontrollü hareket eden ve böylelikle de güzel davranışın sahibi olan kimselerdir. O hâlde böylesine sağlam bir iradeyi ve şuurlu tavrı kendisine huy edinmiş kimselerin, bu güzel tutumları vesilesiyle, muhsinlerin makamına erişebileceği söylenebilir. Zira sabredenler muhsinlik mertebesine yürüyenlerdir.

1.2.2.4. Müttaki (متقي)

V-k-y kökünden ifti'âl vezninde bir masdar olan *ittikâ* (اتقاء); lügatte bir şeyden sakınmak, (Âsım Efendi, 2014) veya ciddi bir himaye altına girerek korunmak (Yazır, ty.) anlamına gelmektedir. Terim olarak ittikâ ise kişinin karşılığında bir cezaya muhatap olacağı eylemlerden kaçınmasıdır (Zemahşerî, 1430). Elmalılı Hamdi Yazır'a göre bu kavram Kur'an da üç derece olarak ifade edilmiştir. Birincisi, şirkten sakınmak; ikincisi, farzları yerine getirmek, büyük ve küçük günahı ısrardan kaçınmak; üçüncüsü ise kişinin kalbini Allah'tan başka meşgul edecek her şeyden sakınması şeklindedir (Yazır, ty.). Müttaki ise en genel anlamıyla hem kendisi için yasaklanmış olan hem de sakınması gerekli olan şeylerden uzak duran kimsedir (Zemahşerî, 1430). Aynı zamanda müttakiler, iyilik yapan, kötülük yapmaktan vazgeçen, (Râzî, 1401) Allah'ın azabına karşı kendisini sâlih amel ve halis bir dua ile koruyan, Allah için konuşan ve Allah için amel eden (Kurtubî, 1427) kimselerdir.

Müttaki ve muhsin kimselerin arasındaki münasebete gelince gerek aynı ayette birlikte zikredilmeleri gerekse farklı ayetlerde atıflarla birbirlerine bağlanmaları, onların arasında sıkı bir bağın olduğunu göstermektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Yusuf suresi 90. ayet-i kerimede “sakınan” ve “sabır gösterenlerin” iyilik sahibi olarak karşılık görecekleri ilahi beyanda belirtilmiştir. Bununla birlikte farklı ayetlerde müttakilerden bahsedilip yine onların muhsin olduklarına atıfta bulunulmuştur. Şu ayet bu durumu açıkça izah etmektedir: “*Şüphesiz ki Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, Rablerinin kendilerine verdiği şeyleri alarak cennetlerde ve pınar başlarında bulunurlar. Şüphesiz onlar, bundan önce iyilik yapan kimselerdi.*” (Zâriyât/15-16).

Yine benzer ayetlere Mürselât suresinde rastlamaktayız. İlgilin ayetin metni şu şekildedir: “*Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, gölgeler içinde ve pınar başlarındadırlar. Canlarının çektiği meyveler içerisindeyler. 'Yapmakta olduğunuz şeylere karşılık afiyetle yiyin için.' Şüphesiz biz iyilik yapanları işte böyle mükafatlandırırız.*” (Mürselât/41-44) Sözü geçen ayette müttakilere muhsin denilmiştir (Mâtürîdî, 2006).

Konuya ilişkin bir diğer ayet ise şu şekildedir: “*...ve muhsinlerin ecrini zayi etmeyiz ve elbette ahiret ecri daha hayırlı fakat iman edip takvâ yolunu tutanlar için.*” (Yûsuf/56-57) Bu ayetteki takva sahiplerini Elmalılı, muhsinler olarak yorumlamıştır (Yazır, ty.).

Tüm bu bilgiler doğrultusunda müttaki ve muhsin kavramlarının birbirlerinin yerine kullanıldığı veya doğrudan aynı anlamda değerlendirildikleri görülmektedir. Fakat şu ayette ise bu iki kavramın ayrı ayrı zikredildiğini müşahede etmekteyiz: “*Çünkü Allah, (kötülükten) sakınanlar ve güzel amel edenlerle beraberdir.*” (Nahl/128). Bu ayette Cenab-ı Allah, Rabbine

karşı sorumluluk bilincini daima diri tutan takva sahipleri ile yaptıklarını güzel bir şekilde yapan iyilik sahiplerinin yanında olduğundan bahsetmektedir (Karaman ve diğr., 2020).

Buraya kadar bu iki kavramın kesiştiği ve ayrıştığı durumları ayetler bağlamında ortaya koymaya çalıştık. Bizim kanaatimiz ise, muhsinin ya da diğer bir deyişle ihsan kavramının tüm iyilikleri içinde barındırmasıdır. Hatta bununla birlikte, bu iyiliklerin ister Allah'a karşı olsun, isterse diğer mahlukata karşı olsun son derece titizlikle yerine getirilmesidir. Bu bağlamda müttaki, nefsinin helak eden şeylerden koruyup kendine kötülük etmeyen kimse iken, muhsin ise yaptığı işlerle kendi nefsinin iyilik eden kimsedir (Mâtürîdî, 2006). Müttaki sakınma duygusunu sahiplenirken, muhsin ise bilfiil bu duyguyu en güzeli yapma şuuruyla yerine getirendir. Bu sebepten muhsinin, müttakiyi de içine alan daha genel ve şümüllü bir kavram olduğunu ifade edebiliriz. Kullukta muhsinlik kıvamı, takvanın da ötesinde bir olgunluk hâlidir. Son olarak ihsan, takvanın üzerinde olan bir mertebedir (Yazır, ty.).

1.2.2.5. Sâlih (صالح)

S-l-h kökünden mastar olan *salah* (صلاح) kelimesi lügatte, iyi, doğru, yararlı, doğruluk ve dürüstlük (Çağrı, 2009) gibi anlamlara gelmekle birlikte genellikle de fesadın zıddı (İbn Manzur, 1405; Halil b. Ahmed, ty. ; Zebîdî, 1421; İsfahânî, ty. ; Vankulu Mehmet Efendi, 2014) olarak kullanılmıştır. Terim olarak ise *salah* kelimesi, iman, konumun iyiliği ve üstünlüğü, yumuşaklık, yaratılış itibarıyla düzgünlük, ihsan, itaat, emanet (Mukâtil b. Süleymân, 1432) gibi manaları karşılamakla beraber “*faydalı ve müstakim hâl üzere olma*” (Zemahşerî, 1430, s. 47) şeklinde de tanımlanmıştır. En genel ifadesiyle sâlih; “*her türlü bozukluktan arınmış olandır.*” (Cürcânî, ty., s. 112). Bundan ötürü müfsidin zıddı olarak kabul edilir (Râzî, 1401). Zira müfsit mükellef olduğu hususlarda cimrilik yapan, sâlih ise bu hususları kendine bir ödev bilendir (Râzî, 1401). Bu minvalde sâlih kimse hem itikadında hem de amelinde iyi olan, (Râzî, 1401) daha özel bir ifadeyle farzları ve insanların haklarını yerine getiren kimsedir (Kurtubî, 1427). Kur'an-ı Kerim meallerinde “iyiler” olarak çevrilen sâlihlerin, muhsinlerle birlikte anıldığını veyahut da ihsan üzere hareket edenlerin sâlih amel işleyenlerle bir arada zikredildiğini görmekteyiz. Bu iki kavram arasındaki bağlantıyı sözü geçen ayetler ışığında değerlendirmeye çalışalım:

“...Daha önce de Nuh'u ve onun soyundan Davud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u doğru yola iletmiştik; biz iyi davrananları (muhsinleri) işte böyle mükâfatlandırırız. Zekeriyya, Yahya, İsa ve İlyas'ı da (doğru yola iletmiştik). Hepsi de iyilerden (sâlihlerden) idi.” (En'âm/84-85) Bu ayette sözü geçen peygamberlerden, muhsinler ve sâlihler olarak bahsedilmiştir.

Yüce Allah, Mâide suresi 93. ayette iman edip sâlih amel işleyenlerden, takva sahiplerinden ve ihsanda bulunanlardan bahsettikten sonra ayetin sonunda muhsinleri sevdiğini ifade etmektedir. Bir yoruma göre sözü geçen ayetin işaret etmek istediği şey, böyle davrananların muhsin olacağıdır (Bursevî, 1439). Başka bir yorum ise, ihsanda bulunan kimseler ile iman edip sâlih amel işleyenlerin, aslında aynı manayı ifade eden iki farklı söz olduğudur. Onunla alakalı olarak da şu ayeti örnek gösterebiliriz: “*Gerçek şu ki, iman edip iyi işler yapanlara gelince, elbette biz, iyi işler yapanların ecrini zâyi etmeyiz.*” (Kehf/30) Sözü geçen ayetteki ‘مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا’ ifadesi ile ‘الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ’ ifadesi aynı mana için söylenmiş iki farklı ibaredir (Zemahşerî, 1430; Neseî, 2003).

Bu yaklaşımlara göre, muhsin ve sâlih kimseler, kimi zaman aynı manayı ihtiva eden iki ayrı vasıf olarak değerlendirilirken, kimi zaman da sâlihlerden olmak, kişiyi muhsinliğe taşıyan bir tavır olarak ifade edilmiştir. Mâtürîdî, “*(Yusuf) Olgunluk çağına erişince O’na hikmet ve ilim verdik. İşte biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.*” (Yûsuf/22) ayetindeki muhsinleri, işlerini güzel ve sâlih bir şekilde yapanlar (Mâtürîdî, 2006) şeklinde açıklamıştır. Bu yaklaşım doğrultusunda sâlihlik vasfının muhsin kimselerin bir özelliği olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında “ancak sâlih olan muhsin olur” ifadesinin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

1.2.2.6. Muhlis (مخلص)

H-l-s kökünden *halis*, (خالص) lügatte; içinde yabancı şeyler varken temizlenmiş ve böylelikle arı, duru bir hâl almış şey demektir. (İsfahânî, ty.) Aynı kökten if’âl vezninde bir mastar olan *ihlas* (إخلاص), kalbe bulaşan kirlerden onu arındırmak, (Cürcânî, ?) fiili başkalarının görmesinden arındırmak, (Kurtubî, 1427) ve Allah’tan başka her şeyden yüz çevirmek, (İsfahânî, ty.) şeklinde yorumlamıştır.

Muhlis yani ihlas sahibi, ibadeti Allah’a has kılıp yalnızca onun için yapan, (Cürcânî, ?) “*İbadetini şirkten ve riyadan arındıran*” (Zemahşerî, 1430, s. 639) ve “*dini yalnızca Allah’a tahsis eden*” (Yazır, ty., V, s. 40) kimsedir. Bir görüşe göre Cibril hadisindeki Hz. Peygamber’in ihsan tanımından kasıt “ihlastır.” (İbn Manzur, 1405) Bu meyanda muhsin olan kişi aslında muhlis de olmuştur. Zira muhsinlik diğer bir deyişle ihsan, amellerde veyahut da her an ve durumda “Allah’ı görüyormuş gibi” bir samimiyet hâlidir. O hâlde ihlas sahibi olmak muhsin kişilerin olmazsa olmaz bir özelliğidir denebilir. Bu münasebet Kur’an-ı Kerim’de ise şu şekilde yer almaktadır: “*(Yusuf) Olgunluk çağına erişince O’na hikmet ve ilim verdik. İşte biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.*” (Yûsuf/22) Bir diğer ayette ise şöyle buyrulmuştur: “*Andolsun kadın ona (göz koyup) istek duymuştu. Eğer Rabbinin delilini*

görmemiş olsaydı Yûsuf da ona istek duyacaktı. Biz ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.” (Yûsuf/24)

Birbirine çok yakın bu iki ayet, aynı peygamberden önce muhsin sonra ise muhlis olarak bahsetmektedir. Daha önce de ifade etmeye çalıştığımız gibi muhsinlik en güzel makamlardan biridir. Kulun bu makama erişebilmesi için ise bazı vasıflara sahip olması gerekmektedir. Kanaatimizce muhlislik de bunlardan bir tanesi ve aynı zamanda da en önemlisidir.

Sonuç

“İyilikte bulunmak” ve “yaptığını güzel bir şekilde yapmak” manasına karşılık gelen ihsan, Kur’anî bir kavramdır. Cibril hadisinin de etkisiyle çok yönlü bir ahlak anlayışının adı olan bu kavram, İslam düşüncesinde önemli bir yere haiz olmuştur. Muhsin ise “ihsan” kavramının ism-i fail formu olup “ihsan sahibi kimse” anlamına gelir. Onlar ihsanı hem kendisine hem de başkalarına karşı bir ödev bilen, bu şuuru da tüm yaşantısına aksettiren kimselerdir. Aynı zamanda onlar, bu sorumluluk bilincini Rablerine ve tüm yaratılmışlara karşı en güzeliyle yerine getirme bilincine de sahip olanlardır. Bu itibarla muhsinler İslam’ın ahlak boyutunu en güzel şekilde temsil edenlerdir. Bu yönüyle de önem arz eden konulardan biridir. Kur’an-ı Kerim’de bu kavramın otuz dokuz yerde geçiyor olması da bu anlayışı destekler niteliktedir.

Kur’an-ı Kerim’de muhsin kavramının yer aldığı ayetler incelendiğinde, bu kimselerin özelliklerinden, Allah’ın onlara olan övgüsünden ve vadettiği mükafatlardan bahsedildiğini görmekteyiz. Aynı zamanda bu ayetlerde ihsan sahiplerinin belli başlı bazı isimlerle anıldığını ve bir münasebet içinde olduklarını da müşahade etmekteyiz. Araştırmamız neticesinde bu isimlerin; mü’min, müslim, sâbir, müttaki, sâlih ve muhlisler olduğu sonucuna varmış bulunmaktayız. Muhsin kavramı sözü geçen kavramlarla bir bütünlük içinde ele alındığında aralarında bir münasebetin olduğu dikkatleri çekmektedir.

Muhsin kavramı ve birlikte anıldığı kavramlar bir analize tabi tutulduğunda aralarında şu şekilde bir ilişkinin olduğu görülmektedir: Ele alınan ilk kavramlardan “müslim ve mümin”, muhsin kimselerin daha önceden elde ettikleri diğer bir ifadeyle muhsinlik mertebesinde önce sahip oldukları vasıflardır. Zira kul önce müslim ve mümin olur sonrasında ise muhsinlik makamına ulaşır. Bu itibarla her muhsin aynı zaman da hem müslim hem de mümindir. Bu eksende hakkıyla gerçekleştirilen müslim ve mümin olma vasfı kişiyi muhsinlik mertebesine ulaştıran bir sürecin aşamalarıdır. Muhsin ile irtibatlı diğer kavramlar ise “sâbirler ve muhlislerdir”. Yapılan analiz neticesinde bu kavramların muhsin kişi olma yolunda kazanılması gereken bazı vasıflar olduğu kanaatine vardık. Nitekim ilgili ayetlere bakıldığında sabretmek iyilik edenlerin bir özelliği iken, yapılan eylemin ihlas boyutu ise muhsinliğin ön şartıdır. Bu

bağlamda sabredenler ve ihlas sahibi olanlar muhsin kimselerin yakından ilişkili olduğu kimselerdir. Kavram analizinde son olarak değerlendirmeye tabi tuttuğumuz isimler ise “sâlihler ve müttakiler” olmuştur. Bu kavramların muhsinlerle olan münasebetini incelediğimizde, zaman zaman muhsin kavramıyla birbirlerinin yerine kullanıldıklarını zaman zaman da kişiyi muhsinliğe taşıyan vasıflar olduğu kanaatine varmış bulunmaktayız. Tüm bu kavram tahlillerinden sonra görmüş olmuştuk ki bir kavram anlam sahasının sınırlarını, ancak benzer kavramlarla olan farkıyla çizebilmektedir. Bu itibarla yapılmış olan analiz neticesinde, muhsin kavramının ilgili kavramlarla olan benzer ve farklı yönleri tespit edilmiştir. Bunun neticesinde de anlam sahası daha net ortaya çıkarılmıştır.

Kaynaklar

Abdülbâki, M. F. (1364). *El Mu'cemü'l Müfhehes Li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye.

Kur'an-ı Kerim Meâli. (2006). (Altuntaş, H. ve Şahin, M.). DİB Yayınları.

Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed (1421). *Envârü't-Tenzîl ve esrârü't-Te'vîl*. Daru'r-Reşid.

Bilmen, Ö. N. (ty.). *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Alisi ve Tefsiri*. Nesa A.Ş.

Bursevî, İ. H. (1439). *Rûhu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*. Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd (1404). *es-Sıhah Tacu'l-Luga ve Sıhahu'l-Arabiyye*. Daru'l-İlm li'l-Melayin.

Cürcânî, Alî b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. (ty.). *et-Ta'rîfât*. Daru'l-Fazile.

Çağrıcı, M. (2000) *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C. 21, s. 544-546). TDV Yayınları.

Çağrıcı, M. (2009) *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C. 36, s. 31-32). TDV Yayınları.

Ebüs-suûd Efendi. (ty.). *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Daru'l-Mushaf Mektebetü ve Matbaatü Abdu'r-Rahmani Muhammed.

Ebüs-suûd Efendi, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Daru ihyau't-turasi'l-Arabiyyi.

Ezheri, Ebu Mansur Muhammed bin Ahmed (1384). *Tehzibu'l-Luga*. Eddaru'l-Mısriyyetü Li't-Telifi ve't-Terceme.

Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed (1426). *Kâmûsu'l-Muhît*. Müessesetü'l-Risale.

Halîl B. Ahmed, el-Ferâhîdî. (ty.). *Kitâbü'l-'Ayn*. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Izutsu, T. (2019). *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar* (Çev. S. Ayaz). Pınar Yayınları.

İbn Acîbe el-Hasenî. (2011). *Bahrü'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd* (Çev. D. Selvi). Semerkand Yayınları.

İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrerem. (1405). *Lisânü'l-'Arab*. Neşru Edebi'l-Havza.

İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. (ty.). *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*. Mektebetü Nizar Mustafa'l-Baz.

Karaman, H. M., Çağrııcı, İ., Kâfi Dönmez, S., Gümüş. (2020). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. DİB Yayınları.

Kurtubî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. (1427). *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*. Müessesetü'r-Risale.

Mâtürîdî, Ebü Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. (2006). *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. Daru'l-Mizan.

Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. (2003). *Tefhimü'l-Kur'an* (Çev. M. Han Kayanî, Y. Karaca, N. Şişman, İ. Bosnalı, A. Ünal, H. Aktaş). İnsan Yayınları.

Mukâtil B. Süleymân. (1432). *Vücûh ve'n-Nezâir fî'l-Kur'âni'l-Azîm*. Mektebetü'r-Rüşd Yayınları.

Mütercim Âsım Efendi. (2014). *El-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi* (Çev. M. Koç, E. Tanrıverdi). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayını.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. (2003). *Medârikü't-Tenzîl ve Haka'iku't-Te'vîl*. (Çev. H. Ünal). Ravza Yayınları.

Râzî, Ebü Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. (1401). *Mefâtîhu'l-Gayb*. Daru'l-Fikr.

Sinanoğlu, M. (2000). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 22, s. 212-214) TDV Yayınları.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. (1415). *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. Müessesetü'l-Risale.

Vankulu, M. E. (2014). *Vankulu Lügati*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayını.

Yazır, E. M. H. (ty.). *Hak Dili Kur'an Dili*. Azim Yayınevi.

Yüce, M. (2013). İnanç-Ahlak İlişkisi Bağlamında İman, İslâm ve İhsan Kavramları. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 111-148.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. (1421). *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Matbaatü Hükümeti'l-Kuveyt.

Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. (1430). *el-Keşşâf 'an Haka'iki Gâvâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekavîl fî Vücûhi't-Te'vîl*. Daru'l-Ma'rife.